

Η πολιτική για την έρευνα σε κρίσιμο σταυροδρόμι

Από τον ΘΑΝΑΣΗ ΜΑΧΙΑ

Συνήθως όταν μιλάμε για χάραξη ερευνητικής πολιτικής, η συζήτηση στρέφεται γύρω από το ερώτημα: ποιους τομείς θέλουμε να αναπτύξουμε και σε ποια ένταση; Νομίζω όμως ότι δεν είναι αυτή η ουσία της χάραξης πολιτικής, τουλάχιστον όσον αφορά την Ελλάδα. Το ερώτημα αυτό έπεται και έχει ιδιαίτερο νόημα σε κράτη με άλλα χαρακτηριστικά της οικονομίας τους. Οι μεγάλες μεταβολές στην έρευνα έχουν συντελεστεί με φαινομενικά μικρές παρεμβάσεις, που πιθανότατα δεν σχεδιάστηκαν καν για το σκοπό και το αποτέλεσμα που επέφεραν.

Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα είναι ότι οι κατά καιρούς ασκούμενες πολιτικές ποτέ δεν έχουν αποτιμηθεί ώστε να αναδυθούν τα θετικά και αποδοτικά σημεία (για να ενισχυθούν και συνεχιστούν) και να διαπιστωθεί ποιες πρακτικές απέτυχαν και γιατί (ώστε να αποφευχθούν).

Θα επιχειρήσω μια αποτίμηση των μέχρι σήμερα πολιτικών, όπως τουλάχιστον τις καταλαβαίνω, σαν υπόθεση εργασίας για αυτές τις επισημάνσεις:

Η κύρια μεταρρύθμιση στην ερευνητική πολιτική της χώρα έγινε το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 από τον τότε υπουργό Γιώργο Λιάνη, που οδήγησε τις επόμενες δεκαετίες σε μια ερευνητική άνοξη για τον τόπο. Αν θέλαμε να δώσουμε ένα τίτλο σε μια εκ των υστέρων αποτίμηση, αυτός θα ήταν «Στροφή προς την ευρωπαϊκή χρηματοδότηση». Τι έγινε τότε (επιγραμματικά):

1. Απελευθέρωση από τη γραφειοκρατία με την δημιουργία των ΕΛΚΕ που έδιναν τη δυνατότητα σε δημόσια ιδρύματα να λειτουργήσουν έτσι ώστε να προσομοιάζουν με ιδιωτικού δικαίου οργανισμούς, και δημιουργία ΝΠΙΔ ιδρυμάτων για τον ίδιο σκοπό.
2. Ενοποιήθηκαν όσο περισσότερα ήταν τότε δυνατόν Ερευνητικά Κέντρα (ΕΚ) σε ένα ενιαίο θεσμικό πλαίσιο (Νόμος 1514/1984), και συγκεντρώθηκαν κάτω από μια ενιαία διοικητική αρχή, τη ΓΓΕΤ, που εντάχθηκε στο νεοϊδρυθέν υπουργείο Έρευνας. Με τον τρόπο αυτό «χτυπήθηκε» σε σημαντικό βαθμό η πολυαρχία και η πολυδιάσπαση στη λήψη αποφάσεων, συμβάλλοντας στη χάραξη ενιαίας ερευνητικής πολιτικής.

3. Καθιερώθηκε και ξεκίνησε η ανά πενταετία αξιολόγηση των ΕΚ, που (μαζί με την κατάργηση της έδρας στα ΑΕΙ, τις εκλογές, τις κρίσεις και εξελίξεις) οδήγησε στην εκθετική αύξηση της παραγόμενης ερευνητικής γνώσης και στη διεκδίκηση ερευνητικών προγραμμάτων.

4. Εφαρμόστηκε «ανοιχτό» σύστημα διοίκησης (οι διευθυντές δεν επιλέγονται εκ των ερευνητών του κέντρου, αλλά βάζει υποψηφιότητα όποιος θέλει), με την επιτροπή εκλογής αποτελούμενη μόνο από κριτές που δεν ανήκαν στα ΕΚ.

5. Το κύριο στίγμα, τέλος, δόθηκε από τη χρηματοδότηση: τα λεγόμενα matching funds. Αντί να αναλωθεί σε μια συζήτηση τομέων που θα έπρεπε να «αναπτυχθούν», εισήγαγε έναν απλό γενικό κανόνα χρηματοδότησης: Για κάθε ευρώ που κέρδιζαν τα ιδρύματα από ανταγωνιστικά ευρωπαϊκά προγράμματα θα έπαιρναν άλλο ένα από την πολιτεία.

Ο συνδυασμός αυτών των απλών μέτρων οδήγησε τα επόμενα χρόνια (ελλείψει και ελληνικής χρηματοδότησης) στις γνωστές επιδόσεις της ελληνικής έρευνας (σε ΕΚ και ΑΕΙ) όσον αφορά την παραγωγή επιστημονικού έργου, απόσπασης ερευνητικών κονδυλίων (κάποια στιγμή υπολογίστηκε ότι για κάθε ευρώ που διέθετε η ελληνική οικονομία, 3 επιπλέον ευρώ έρχονταν μέσω ανταγωνιστικών και άλλων προγραμμάτων από την ΕΕ), φέρνοντας την Ελλάδα σε μια από τις πρώτες θέσεις στη διεκδίκηση ανταγωνιστικών ερευνητικών ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Το αμέσως επόμενο ζήτημα που τέθηκε ήταν η σύνδεση της έρευνας με την οικονομία, εν γνώσει ότι η ζήτηση για έρευνα και καινοτομία είναι χαμηλή, γιατί η ελληνική οικονομία (αντίθετα με τις άλλες ευρωπαϊκές) αποτελείται κυρίως από αυτοαπασχολούμενους και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Η πολιτική που επιχειρήθηκε στόχευε να δημιουργηθεί «ζήτηση έρευνας» με ισχυρά κίνητρα χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις να συνεργαστούν με τους ερευνητικούς φορείς. Εκπονήθηκε και χρηματοδοτήθηκε μεγάλο πρόγραμμα όπου χρηματοδοτείτο η συνεργασία των ερευνητικών φορέων με επιχειρήσεις. Το ποσό που δινόταν στους ερευνητικούς φορείς όφειλε να είναι ίσο με το

ποσό που θα κατευθυνόταν στις επιχειρήσεις. Ισχυρό οικονομικό κίνητρο δηλαδή προς τις επιχειρήσεις, αλλά και προς τα ερευνητικά κέντρα, να συνεργαστούν, να πιέσουν, να πείσουν και να σχεδιάσουν τα προγράμματά τους από κοινού με τις επιχειρήσεις. Η βασική ιδέα θεωρώ ότι ήταν πολύ καλή: να χρησιμοποιηθούν οι ερευνητικοί φορείς ως όχημα πίεσης ώστε να συνδεθεί η έρευνα με την επιχειρηματικότητα και να δημιουργηθεί «ζήτηση για έρευνα».

Η πολιτική αυτή όμως απέτυχε. Έδωσε, οριακά, ορισμένα καλά παραδείγματα, κυρίως σε επιχειρήσεις που είχαν ήδη R&D και ήδη είχαν συνεργασία με Ερευνητικά Ιδρύματα. Οδήγησε κυρίως στη δημιουργία επιχειρήσεων «μαϊμού», με στόχο την απόσπαση (και μόνο) των χρημάτων, «εικονικές» δραστηριότητες για να μπουν τα λεφτά στα ταμεία, με τα ερευνητικά ιδρύματα να κάνουν τα στραβά μάτια ή και να ενισχύουν αυτή την κατάσταση, δημιουργώντας επίπλαστες δραστηριότητες, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα δικά τους χρήματα για την έρευνά τους, αυξάνοντας επίπλαστα την «ιδιωτική» δραστηριότητα.

Αν και όπως είπα θεωρώ τη βασική ιδέα σωστή, αποδείχτηκε ότι δεν ήταν συνυφασμένη με την ελληνική πραγματικότητα. Τα κλασικά «ελληνικά» χαρακτηριστικά που παράγονται από τη δομή της ελληνικής οικονομίας, ουσιαστικά την ακύρωσαν.

Η τρίτη πολιτική που εφαρμόστηκε είχε πυρήνα της το σχέδιο εκπονήθηκε με συντονιστή τον Λευτέρη Παπαγιαννάκη (Ενιαίος Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας), ενώ η εφαρμογή της ξεκίνησε με το «νόμο Διαμαντοπούλου» (4009/2011). Η πολιτική αυτή συνεχίστηκε σε μια σπάνια περίπτωση διακομματικής συνέχειας μέχρι το 2019, οπότε ανακόπηκε. Ουσιαστικά ήταν συνέχεια της μεταρρύθμισης Λιάνη. Τι περιλάμβανε:

1. Περαιτέρω μείωση της γραφειοκρατίας.
2. Ενίσχυση της ενοποίησης του ερευνητικού χώρου, με μια μεγάλη τομή: τη μεταφορά της έρευνας στο υπουργείο Παιδείας. Αυτό είναι και η βασική προϋπόθεση του στόχου για Ενιαίο Χώρο Έρευνας. Οι δύο βασικοί πυλώνες της έρευνας ΑΕΙ και ΕΚ ήρθαν υπό ενιαία πολιτική

εποπτεία, μειώνοντας δραστικά την πολυαρχία και την πολυδιάσπαση στη λήψη αποφάσεων, δημιουργώντας έναν ενιαίο ισχυρό κορμό για συνέργειες και άσκηση ερευνητικής πολιτικής. Επιπλέον, έγιναν και ενοποιήσεις Ινστιτούτων, συχνά τεχνητές με πολλές αστοχίες, που ουσιαστικά δεν έχουν αποδώσει.

3. Οι θεσμικές ρυθμίσεις στο νόμο 4009/11 καταργούσαν τα στεγανά μεταξύ ΑΕΙ και ΕΚ ενθαρρύνοντας και ενισχύοντας την ώσμωση και τη συνεργασία μεταξύ δύο αυτών πυλώνων της έρευνας.
 4. Ήταν υπό σχεδιασμό η περαιτέρω ενοποίηση του ερευνητικού χώρου και με άλλα ερευνητικά ιδρύματα που δεν ανήκουν στη ΓΓΕΤ (ορισμένα την ζητούν επίμονα). Έτσι για πρώτη φορά έγινε απογραφή των ερευνητικών ιδρυμάτων της χώρας και αποτύπωση της πολυδιάσπασής τους σε υπουργεία και υπηρεσίες, καθώς και της πολυδιάσπασης του θεσμικού τους πλαισίου. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της ίδιας πολιτικής, οι επόμενες κυβερνήσεις προχώρησαν σε:
 5. Εκουγχρονισμό της δομής και της διοίκησης των ερευνητικών κέντρων, με προσαρμογή στα δεδομένα που είχαν πλέον δημιουργηθεί έπειτα από 20 χρόνια λειτουργίας του προηγούμενου νόμου. Κυριότερη (πολύ σημαντική) μεταβολή είναι η αντικατάσταση αποκλειστικά «εξωτερικής» επιτροπής που εξέλεγε τους διευθυντές (τη διοίκηση) των Ε.Κ., με μεικτή επιτροπή που αποτελείται από 5 «εξωτερικούς» και δύο «εσωτερικούς» εκλεκτορες.
 6. Ρυθμίσεις που ενίσχυαν το θεσμικό πλαίσιο και τη θεσμική δυνατότητα, κινητικότητα μεταξύ ΕΚ και ΑΕΙ.
 7. Δημιουργία του ΕΛΙΔΕΚ, ως εργαλείο προκήρυξης και αξιολόγησης ερευνητικών προγραμμάτων ανεξάρτητο από την πολιτική διοίκηση, που για πρώτη φορά χρηματοδοτεί καθαρά ερευνητικές δράσεις με ελληνικά κονδύλια (δηλαδή χρήματα που δεν προέρχονται από ευρωπαϊκές πηγές όπως ΕΣΠΑ, αλλά από τον προϋπολογισμό, είτε άμεσα είτε ως δάνειο).
- Η μεταρρύθμιση αυτή απέδωσε, εν μέσω κρίσης, σε έναν φαινομενικά «άσχετο» με αυτήν τομέα: στον τομέα της καινοτομίας, με απτά μετρήσιμα αποτελέσματα. Επέτρεψε στην Ελλά-

δα, μέσα στην κρίση, να έρθει δεύτερη σε αύξηση των δεικτών καινοτομίας στην ΕΕ και να προσεγγίσει τον ευρωπαϊκό δείκτη καινοτομίας, ξεκολλώντας από το 60% ή λιγότερο του μέσου όρου της ΕΕ όπου βρισκόταν μέχρι το 2011-2012, και φτάνοντας στο 80% ή και παραπάνω του μέσου όρου της ΕΕ μέσα σε μια πενταετία.

Δυστυχώς όμως, ήδη από το 2018, αρχίζουν οι αντίρροπες κινήσεις με κυριότερες:

1. Τη γενικευμένη εισαγωγή της γραφειοκρατίας μέσα από την επιβολή του δημόσιου λογιστικού στους ΕΛΚΕ αλλά και στα ΝΠΙΔ (sic), που ουσιαστικά ακυρώνει ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ερευνητικής μεταρρύθμισης του 1980.
2. Την ενοποίηση ΑΕΙ-ΤΕΙ που ακυρώνει την τεχνολογική εκπαίδευση στην χώρα μας και, μαζί, τους αντίστοιχους εταίρους στην έρευνα.
3. Τη δημιουργία απειράριθμων (εικονικών) ερευνητικών κέντρων στα ΑΕΙ, ουσιαστικά χωρίς προσωπικό και εκτός του θεσμικού πλαισίου για την έρευνα. Ακόμα δυστυχέστερα, η τάση αυτή συνεχίζεται και εντείνεται καθοριστικά μετά το 2019, με αντιστροφή της μεταρρύθμισης:
4. μεταφορά της ΓΠΕΤ από το υπουργείο Παιδείας στο υπουργείο Ανάπτυξης
5. απόσπαση ερευνητικών κέντρων προς άλλες υπηρεσίες και υπουργεία¹
6. αναβολή της επικείμενης για το 2019 πενταετούς αξιολόγησης των ΕΚ (φαίνεται να επανέρχεται έπειτα από τριετείς σφοδρές αντιδράσεις της ερευνητικής κοινότητας που την επιζητούσαν)
7. ακύρωση (προσφατά) της χρηματοδότησης μέσω matching funds, δηλαδή της πολιτικής για απόσπαση ευρωπαϊκών κονδυλίων και μείωσης της ερευνητικής χρηματοδότησης από τα ΕΣΠΑ στο μισό.

Αντιστρέφεται έτσι μια σπάνια διακομματική πολιτική δεκαετίας, με πολύ καλές επιδόσεις, επαναφέροντας τη λογική και τη νοοτροπία των δεκαετιών προ της μεταρρύθμισης του 1980. Είναι μια αντίρροπη αντιμετώπιση για την έρευνα που ενυπήρχε ως διεγκυστίδα διαχρονικά όλη την προηγούμενη περίοδο. Αν θελήσω να την περιγράψω σχηματικά με δύο λόγια, η αντίρροπη αυτή πολιτική δεν βλέπει την αναγκαιότητα και την αυτόνομη αξία της ερευνητικής παραγωγής στην Ελλάδα (αφού δεν «παράγει» κάτι για την ελληνική οικονομία), με αποτέλεσμα να «θεωρεί» παραγωγί-

κότερο να αποσπά τμήματα του ερευνητικού ιστού και να τα μετατρέπει σε υπηρεσίες του Δημοσίου², ακυρώνοντας και αποστεώνοντάς το έργο που παρήγαγαν.

Με βάση την πεπατημένη και τα παραδείγματα που απέδωσαν ως ερευνητική πολιτική, οι αναγκαίες μεταρρυθμιστικές κινήσεις για την έρευνα στην Ελλάδα πιστεύω ότι θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

1. Κατάργηση της γραφειοκρατίας και άμεση έξοδο από το δημόσιο λογιστικό των ερευνητικών φορέων.
2. Επένδυση στην πολιτική του Ενιαίου Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας, καταργήν και κυριότερο με την εκ νέου «συστέγασση» Ανώτατης Εκπαίδευσης και ΓΤΕΚ σε ένα υπουργείο. Έτσι ώστε να αρθεί η πολυαρχία και η πολυδιάσπαση στη λήψη αποφάσεων, στη χρηματοδότηση και στη χάραξη πολιτικής, και να ενισχυθούν οι συνέργειες καταργήν μεταξύ των δύο κύριων πυλώνων της έρευνας.
3. Μεταφορά όλων των ερευνητικών κέντρων, που είναι διεσπαρμένα σε διάφορα υπουργεία, στη ΓΤΕΚ, ώστε να αρθεί η πολυδιάσπαση του ερευνητικού ιστού και να ενοποιηθούν το θεσμικό τους πλαίσιο και η διοίκηση, σύμφωνα με το νόμο για την έρευνα που ισχύει για τα ΕΚ της ΓΤΕΚ.
4. Χάραξη εθνικής στρατηγικής και πολιτικής για την έρευνα.
5. Επαναφορά της χρηματοδότησης με τα matching funds, ενίσχυση δηλαδή της ευρωπαϊκής διάστασης της έρευνας.
6. Να δοκιμαστεί το εργαλείο των matching funds και για τη σύνδεση με τον παραγωγικό ιστό, σε μακροπρόθεσμη προοπτική. Για κάθε ευρώ που ένα ερευνητικό ίδρυμα «αποσπά» για χρηματοδότηση από ιδιωτικές επιχειρήσεις, να δίνεται από την πολιτεία στο ίδρυμα άλλο ένα ευρώ. Ελπίζοντας ότι αυτό θα «βραχυκυκλώσει» και θα ξεπεράσει τις κακές πρακτικές που παράγονται από την ελληνική δομή της οικονομίας.
7. Την οργάνωση σωστά στελεχωμένων γραφείων μεταφοράς τεχνολογίας, με νομικούς ειδικευμένους, με επιστήμονες που κατανοούν τη σημασία ερευνητικών αποτελεσμάτων για οικονομική εκμετάλλευση και με συμβουλευτικά όργανα αποτελούμενα από στελέχη της αγοράς και των επιχειρήσεων. Αυτά θα αξιολογούνται για τη μεταφορά καινοτομίας στην εγχώρια αγορά, που δεν είναι δουλειά καθατή της έρευνας.
8. Πλέον ρηξικέλευθη καινοτομία

θα ήταν η δημιουργία ξεχωριστού υπουργείου Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας, κατά την πρακτική των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών. Για να προλάβω τις γνωστές αντιρρήσεις, «όχι άλλο υπουργείο», να δούμε ότι η Φινλανδία έχει μόνο 12 υπουργεία και το ένα είναι Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας, εμείς έχουμε 50 αλλά χωρίς αυτό³.

Ως επίλογο αφήνω μια δυσοίωνη πρόβλεψη, βασισμένη σε εμπειρική γνώση και παρατήρηση. Η δύσκαμπτη τεράστια γραφειοκρατία που επιβλήθηκε με το δημόσιο λογιστικό, σε συνδυασμό με τη γήρανση που ερευνητικού προσωπικού (η συντριπτική πλειονότητα είναι σε μόνιμες θέσεις και η ανανέωση σε μικρότερες βαθμίδες ελάχιστη), οδηγεί σταδιακά σε «αποχή» από την υποβολή και διεκδίκηση ερευνητικών προτάσεων. Αυτό ενισχύεται ακόμη περισσότερο με την πρόσφατη ψήφιση της υπευθυνότητας για επιλεξιμότητα στους «Επιστημονικούς Υπευθύνους», που θέτει νομικούς καταλογισμούς στους εκτελούντες την έρευνα και σε κάθε απόπειρα παρέκκλισης από το δύσκαμπτο θεσμικό πλαίσιο του δημόσιου

λογιστικού. Υπάρχει μια έντονη στροφή προς μικρά, εύκολα στη διαχείριση προγράμματα, όχι σε έργα μακρόπνοου σχεδιασμού. Με την ελπίδα να διαψευστώ σε μια προβολή στο χρόνο, η υποβόσκουσα άποψη για την έρευνα ως περιττή πολυτέλεια στην Ελλάδα, που ως σήμερα διαψεύεται από τα πραγματικά στοιχεία, στο μέλλον θα υποστηρίζεται από μετρήσιμα δεδομένα, σε μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία. ■

1. Απόσπαση του ΕΚΤ από το ΕΙΕ και την ΓΠΕΤ, αναγγελία για μεταφορά του Αστεροσκοπείου στην Πολιτική Προστασία, που ευτυχώς φαίνεται να αποφεύγεται. Τα δύο αυτά παραδείγματα, όμως, δείχνουν ότι στην κυβέρνηση ενυπάρχουν με ισχυρή επιρροή αντιλήψεις που θεωρούν την έρευνα και τα ΕΚ παρόχους υπηρεσιών και όχι παραγωγούς νέα γνώσης και καινοτομίας.

2. Βλ. την προηγούμενη σημείωση.

3. Μεταξύ των κρατών που έχουν την ανώτατη εκπαίδευση και την έρευνα στο ίδιο υπουργείο: Γαλλία, Γερμανία, Νορβηγία, Σουηδία, Ρωσία, Ολλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Φινλανδία, Ιρλανδία κ.ά.)

Το βιβλίο εξετάζει τις στάσεις, τις συμπεριφορές, τη δράση και την αντίδραση των ανθρώπων του Πανεπιστημίου, υποδεικνύοντας ότι ο θρυλούμενος προοδευτικός χαρακτήρας του Α.Π.Θ. δεν ανταποκρινόταν απολύτως στην πραγματικότητα

ΤΑ «ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΑ ΖΙΖΑΝΙΑ» ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
από τον αντικομμουνισμό του Μεσοπολέμου στον μακαρθισμό του Εμφυλίου
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΜΑΤΡΩΚΟΙΦΗΣ

UNIVERSITY STUDIO PRESS
Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Αρμενοπούλου 32 • ΑΘΗΝΑ: Σόλωνος 94
Τηλ. Κέντρο: 2310 208731 • www.universitystudiopress.gr